

kümmerte Barbaren; Wüstensand wirbelt über dem Göttergarten Kyrenes. Doch wozu Bilder aus der Ferne? Wer einmal mit Nachdenken über das Forum Roms gewandert ist, muss inne geworden sein, dass der Glaube an den ewigen, kontinuierlichen Fortschritt ein Wahn ist" ⁶⁾! Laat dit alles waar zijn, de bewijskracht, die de schrijver er in vindt, heeft het toch niet. Ondergang van een beschavingsmilieu zegt ons nog niets omtrent ondergang van die beschaving zelf. Heel best kan die beschaving zelf elders blijven leven en werken nadat de schelp, waarin zij oorspronkelijk heeft besloten gelegen, aan stukken werd gestooten. Staat Paulus' prediking, waarvan er gewag in wordt gemaakt, niet daar als een onweersprekelijk bewijs hiervan? Neen, de eenige weg, die niet op beschaming uitloopt, is ten deze — dunkt mij — de navolgende: dat ik er mij van vergewis van welke norm men bij zijn spreken over vooruitgang uit pleegt te gaan en naar welk doel men dien vooruitgang op weg meent. En dat ik mij, dat vastgesteld zijnde, dan vervolgens afvraag of, daarnaar gerekend, op het gebied waarnaar die norm en die doelstelling mij voeren, een nauwkeurig onderzoek der feiten ons werkelijk van vooruitgang mag doen spreken.

Vooreerst dus de norm, de maatstaf, naar welke men tot het voorhanden-zijn of het ontbreken van vooruitgang in eenig historisch tijdperk pleegt te concludeeren! En het doel, dat men er zich bij denkt!

Daar op dit gebied de dingen vrij sterk dooreengestrengeld liggen, kan alleen zorgvuldige onderscheiding ons voor verwarring vrijwaren.

Geleerden, die achteraf over dien vooruitgang en over het vooruitgangsgeloof zijn gaan nadenken, hebben zulk een maatstaf, waarvan wij bij onze beoordeeling hebben uit te gaan, zeer zeker aangegeven. Hegel bijv. gaf de mate van vrijheid, waarvan de achtereenvolgende generaties zich bewust zijn geweest, als toetssteen aan. Herder mat de verschillende cultuurtijdperken weer in 't bijzonder naar hun gehalte aan humaniteit af. Rickert vraagt zich weer meer af in hoeverre een periode waarden realiseert. Enz. enz. Doch dit zijn dingen, die ons eigenlijk op het oogenblik maar weinig interesseeren. Want het gaat ons hier en nu niet om de idee van den vooruitgang zooals er abstract mee geëxperimenteerd wordt in de laboratoria der onderzoekers.